

SLOVNÍ ZÁSoba PARIMEJNÍKU V MAKEDONSKÉM CÍRKEVNĚSLOVANSKÉM SLOVNÍKU

Zdenka RIBAROVA, Praha - Skopje

Parimejní slovní zásoba je ve *Slovníku církevněslovanského jazyka makedonské redakce* zastoupena jednak dvěma makedonskými parimejníky: Grigorovičovým z přelomu 12–13.st. a Lobkovským (Hludovovým) psaným v rozmezí let 1294–1320, jednak parimiemi ze dvou triodů z 2. pol. 13.st. – Orbelského a Hludovova a parimiemi z Vatašské mineje z r. 1453.

Slovní zásoba parimejníku dala příležitost k překladu celé řady nových slov z nejrůznějších sémantických oblastí. Za tímto účelem jsou využívány jednak lexémy známé z překladů předchozích nebo jejich deriváty, částečně však jsou aktivovány lexémy nové, které nutně musely existovat v pozdní praslovanštině, ale nemohly se uplatnit ve starých stsl. překladech, protože pro jejich užití při překladu textů jiné žánrové příslušnosti nebyla příležitost. Jsou to většinou slova obecněslovanská, ale též některá slova nářečního původu (jihoslovanského nebo záposlovanského), která jsou pro nás zvláště zajímavá. Uplatňují se také slova přejatá, zejm. z řečtiny, a slova kalkovaná. E. Bláhová, která se touto problematikou podrobně zabývala, zdůrazňuje přínos parimejní slovní zásoby zejména pro poznání staré terminologie týkající se přírody (flora a fauna) a lidské činnosti spjaté s přírodou (zemědělství, vinařství, pastevectví, chov dobytka, lov). Dále uvádí nové termíny z oblasti architektury a stavebnictví (příbytky, jejich části, stavební materiály), řemeslnictví a řemeslné výroby, nové názvy pro oblečení a doplňky, pro hudební nástroje, termíny z oblasti vojenství, z oblasti společenských vztahů a další méně čitelné vrstvy¹. Vzhledem k tomu, že materiálovou základnou její studie byly kromě rus.-csl. parimejníku Zachariova i dva texty, excerpované pro náš slovník, tj. parimejníky Grigorovičův a Lobkovský², můžeme na její výsledky odkázat. Tento obraz o specifikách parimejní slovní zásoby v naší kartotéce několika způsoby doplňují parimejní texty z triodů

¹ Podrobněji v. BLÁHOVÁ 1997, 1999. O sémantických vrstvách v Lobkovském parimejníku v. též MIOVSKI 1996: 164-186.

² Podrobné srovnání jejich slovní zásoby nověji umožňuje kritický aparát v edici Grigorovičova parimejníku (RIBAROVA, HAUPTOVÁ 1998).

a mineje, na něž se zde soustředíme. Dokládají především užití celé řady nových slovtvorných a lexikálních variant, které se do textů dostaly při jejich přepisování, v některých případech však i zachování lexémů, které patří k starobylému jádru parimejního překladu³.

Již dokončení excerpce dvou základních textů, Grigorovičova a Lobkovského parimejníku, ukázalo jejich významný přínos pro obohacení obrazu slovní zásoby makedonských biblických textů, vybraných pro lexikografické zpracování v *Slovníku csl. jazyka makedonské redakce*. Jejich slovní zásobu zachycuje již *Index makedonských biblických textů*, do něhož byly tyto dva základní texty pojaty⁴. Samozřejmě, neodmyslitelnou základnu zkoumání slovní zásoby makedonských csl. památek představují kartotéky Oddělení pro dějiny makedonského jazyka při Ústavu pro makedonský jazyk ve Skopji, na jejichž základě tento slovník vzniká⁵.

Významnou možnost zhodnocení přínosu parimejních textů a jejich místa mezi makedonskými csl. texty přináší *řecko-csl. index*, který zahrnuje celý biblický korpus a kromě toho i komentář k žaltáři a z velké části i slovní zásobu triodu⁶. V tomto indexu je zastoupeno 472 řeckých apelativ, která figurují pouze v parimejních textech. K jejich překladu se většinou používá odjinud známých stsl. slov (nebo slov odvozených od známých slovních základů), např. ἄβρα (Ex2:5), θεραπείανα (Pr31:15) ραββινη (jinde v parimejníku a běžně v jiných textech za παιδίσκη, δούλη); ἀγαυρίαμα ραββινη (Is62:7; dobře potvrzený překlad různých řeckých ekvivalentů, mezi nimiž na prvním místě stojí ὑπερηφανία, které se v parimejníku překládá гръдoстъ Pr8:13); ἀποσκορακισμός γηῆς (Is66:15; frekventované slovo, vyskytující se v celé řadě odvozenin a v parimejníku běžně používané zejm. za řec. ὀργή, θυμός). Jindy jde o slova s omezenou frekvencí, v některých případech potvrzená jen v parimejních textech. Např. ἀηδία σκαρადιε (Pr23:29; cf. σκαρადοβατι σα βδελύσσεσθαι v apoštolu); κόρυς шлѣмъз (Sap5:18, cf. v apoštolu za περικεφαλαία); ἐπισάσσειν οσεδзлати (Gn22:3 4Rg4:23; v našem materiálu je toto sloveso doloženo až v překladu Krmnského damaskinu, ale vyskytuje se i v Supr za στρωννύναι, SJS II: 559); ἐγκισσῶν зaγнпaти (v SJS I: 664 je toto sloveso potvrzeno v Cloz a apoštolech, ale speciální význam týkající se početí u dobytka má jen v Gn31:10); ἀνεμόφθορος вѣтpотълѣнъз (Pr10:5; charakteristické parimejní slovo kalkované za roužití známých slovních základů); βροῦχος χρῆστъ J12:25⁷; ἀσφαλτοῦν посмoлити Gn6:14⁸; ἄτρακτος вpѣтeно Pr31:19; βάλανος жeлзъ Is2:13; δρομεύς τεγa Pr6:11;

³ Sr. RIBAROVA 1992, 1993, 1997.

⁴ Ostatní parimejní texty byly doexcerpovány dodatečně. Přehled zastoupených textů v. INDEX 1985: 23-24. Obraz slovní zásoby Lobk dodatečně upřesňuje index MIOVSKÉHO 1996.

⁵ Blíže o pramenech RCM a principech jeho zpracování v. RCM 1-3, 2000-2001. V souladu s tímto slovníkem užíváme i zkratky pramenů. Pro ostatní rukopisy užíváme zkratky SJS.

⁶ Tento index v úplnosti prezentuje řecko-csl. kartotéku k ručně excerpovaným textům, což znamená, že zde nejsou zastoupeny parimie z Vatašské mineje, excerpované elektronicky. Hymnografický materiál je zahrnut na základě excerpce Záhřebského triodu s některými omezeními, danými absencí odpovídajícího řeckého textu. Blíže v. ARGIROVSKI 2003: 5-10.

⁷ Jde o typický parimejní překlad. V žaltáři a v žaltářním komentáři se užívá гжѣтница.

⁸ Podrobnější komentář k tomuto slovesu a subst. аспалътъ a смoлa v. BLÁHOVÁ 1997: 351-353.

ἔλιξ ρῥυιца Gn49:11; καρῦϊνος ορῥοκз J1:11; κατάγαιον подзница Gn6:16; καράκης ὕβωνыцъ (3Rg17:12.14.16 ve všech našich textech, ale v 3Rg19:6 jen v parHlud ve shodě s parimejníky, kdežto parVtš má κρзγαгъ); κολόκунθα τζικзи Jon4:6.7.9.10; μύρμηξ мрлвини Pr6:6; νυκτερίς неποпзирь Is2:20; ὀλυρίτης пзирѣнз 3Rg19:6 a celá řada dalších. Jedná se většinou o slova, která zpracovává E. BLÁHOVÁ (1999) jako typické parimejní lexémy ve srovnání s materiálem SJS. Některé z nich se však uplatňují i v žánrech, které v SJS nefigurují anebo figurují jen v omezeném rozsahu (komentář k žaltáři), např. назимъ, подзбон, певгъ v hymnografické části triodů, могътъ, ожажелити, γαща v žaltářním komentáři⁹. Proto je jejich postavení v rámci naší kartotéky částečně odlišné. To však nic nemění na zjištění, že jde o lexémy, které se poprvé objevily při překladu parimejníku.

U zmíněných 472 slov je zaznamenáno 675 překladových ekvivalentů (včetně 26 koruptel, tedy vlastně 649 ekvivalentů) vyskytujících se pouze v parimejních textech. Na těchto ekvivalentech lze sledovat zejména využití variantních slovtvorných prostředků a konkurenci lexikálních variant, patřících k různým vrstvám stsl. slovní zásoby. Jde jak o varianty šířeji známé, tak i o některé méně frekventované, např. ἀποσταλάξειν J14:18 исканъти Lobk — оуқанъти Grig parOrb; ἀρμονία Ez37:7 γλѣнз Grig Lobk parOrb — γλѣнзкз parHlud; ἐγγυᾶν Pr17:18 издръгати, издръгити Grig Lobk parOrb parHlud — Pr6:1 поръгити Grig Lobk parOrb; ωθροκάρδιος Pr12:8 славосрзъдз Grig Lobk parOrb — славосрзъдънз parHlud; φάυλισμα So3:11 оуқорение parOrb — оуқоризна Grig Lobk parHlud; ἀποσκευή Gn46:5 имѣние parHlud — сзнискание Grig parOrb (per err. сзнискати Lobk); ἐγκλοιοῦν Pr6:21 обагзати Lobk, навагзати parOrb — ожажелити Grig; κτηνοτρόφος Gn4:20 скотопасънз parOrb — скотопищънз Grig Lobk; ὄξύθυμος Pr14:17 наглодоушьнз Grig Lobk parOrb — напраснодоушьнз parHlud; χαίρειν Ez2:8 зинъти Grig Lobk parOrb parHlud — Gn4:11 ραζδвигнъти Grig Lobk parOrb.

V některých případech lze pozorovat i neustálenost překladových ekvivalentů, jako např. u adj. εὐμετάβολος Pr17, 20: безоумънз Lobk, ρѣγивз Grig, скрѣнивз parOrb, взскрѣнивз parHlud¹⁰. Varianty vyskytující se v parimejních textech z triodů jsou zajímavé tím, že používají adj. odvozené od slovního základu doloženého pouze v apoštolech v subst. скрѣньство, jak shodně potvrzuje jak náš materiál tak i materiál SJS (IV: 97). Ve světle zjištění E. BLÁHOVÉ (2003) o styčných bodech parimejního překladu s apoštolem si lze klást otázku, zda jsou tyto varianty primární či sekundární.

Další varianty lze sledovat v případech, kdy ostatní žánry zastoupené v řecko-sl. indexu mají překlad shodný s jednou z parimejních variant nebo překlad zcela odlišný. Jde o varianty různého druhu. Pro zajímavost můžeme uvést i některé

⁹ Další příklady lexikálních shod mezi parimejníkem a komentářem v. RIBAROVA 2002: 177.

¹⁰ Zachariův parimejník k uvedeným variantám připojuje ještě шегъз.

statistické údaje, ačkoli jejich hodnocení musí být velmi opatrné. V celém našem řecko-sl. indexu nacházíme 1770 samostatných parimejních překladů (bez proprií a slov gramatických), avšak v tomto počtu jsou zahrnuty i všechny případy, kdy se jeden řecký lexém překládá v parimejních textech více způsoby (jak v rámci jednoho textu tak v rámci textů různých) a zároveň i případy, kdy se více řeckých ekvivalentů překládá stejným způsobem. V žádném případě tedy výše uvedené číslo neudává počet specifických „parimejních“ lexémů. Přesto však je zajímavé konstatování, že vyšší frekvenci „samostatných“ překladů spočítanou stejným způsobem nacházíme pouze u apoštolů. Uvedme několik příkladů variantních čtení různého charakteru: ὕλη Is10:17: γράμμα Grig Lobk parOrb Apost — κοπή parHlud; ἰππεύς Is48:19: коньникъ parHlud Triod — сзновъзъникъ Grig Lobk parOrb; χαίρειν Is48:22: радобати са parHlud (běžný překlad, vyskytující se ve všech textech vedle ještě dalších ekvivalentů) — цѣловати Grig Lobk, цѣлование parOrb Apost; σκυθοροπάζειν Pr15:13: драхлз бзити Grig — ουνβιλз бзити Lobk parOrb — драσεловати parHlud Triod — сѣтовати Psalt Triod; ἐπιστήμη Bar3:37: хитрость parHlud — хждожъство Grig Lobk Psalt; ἀρχιτέκτων Is3:3 хитростьникъ parHlud — хждожъникъ Lobk parOrb — архитектонъ, тектонъ Apost¹¹; στερεοκάρδιος Ez2:4 оплазосрзdz Grig Lobk parOrb — жестосрзdz parHlud Triod (sr. Pr17:20 жестосрзdz Grig Lobk); κληρονομία Gn 31:14 наслѣдие Grig Lobk (obvyklý překladový ekvivalent známý ze všech textů) — намѣстие parOrb; ὀτιμία Pr 18,3 досада Grig Lobk parOrb — нерода parHlud. Oba tyto ekvivalenty jsou v našem materiálu omezeny pouze na parimejní texty¹². Mnohem vyšší frekvenci v různých žánrech mají další dva ekvivalenty, vyskytující se rovněž v parimejních čteních: ουκореνη (Pr11:2 Lobk parOrb parHlud parVtš103a) a zejm. досаждѣние.

Důvodem výskytu variantního čtení mohlo být i přesné sledování řeckého textu v revidovaných textech. Např. πтс. συνεζευγμένος je v Grig Ez1:23 přeloženo archaickým adverbem митъсь.¹³ V Lobk je toto adv. vynecháno, patrně pro neporozumění textu, a v parOrb je přeloženo přesně podle řečtiny adj.-πтс. сзпраженъ. K tomu podotýkáme, že zvláštní překlad participia συνεζευγμένος se v našem materiálu vyskytuje pouze v parimejních čteních, kdežto samotné sloveso συζευγνώναι se překládá volněji, nikdy však s předponou сз-. Jiný případ zaznamenáváme u adj. σκληροπρόσωπος Ez2:4, které je v textech Grig a Lobk přeloženo adj. жестокъ, kdežto v parOrb a v koruptele i v parHlud je podle řečtiny upraveno na kompozitum жестоликъ. Takových případů nacházíme více a oprávněně si tedy lze klást otázku, zda revize, jejíž stopy nacházíme v mladších textech, sekundárně nepřispěla k restituci některých grécismů, které se prokazatelně vyskytovaly v ar-

¹¹ V apoštolech se vyskytují i obě slovanské varianty, ale za řec. τεχνίτης.

¹² Ekvivalenty нерода а намѣстие patří k archaické lexikální vrstvě parimejních čtení, která zahrnuje i moravismy a je dobře zachována i v parimích z triodů. Podrobněji v. BLÁHOVÁ 1999, RIBAROVA 1993, 1999, srov. i RUSEK 1969: 150-156, 1980: 37-41.

¹³ Srov. ESSJ 8: 479 (mitě).

chetyru parimejního překladu a zda zároveň nemá na svědomí užití některých neobvyklých a možná i příležitostných grécismů v parimiích z triodů. — Je velmi pravděpodobné, že na základě revize podle řeckého textu je v parOrb korektně užito grécismu *смидалъ* Is1:13, i když společná koruptela textů Grig a Lobk (a též rus.-csl. Zach) *аще принесете ми даръ* naznačuje, že tento grécismus byl součástí původního překladu parimejníku. Slovo *смидалъ* se vyskytuje i v parHlud (1Rg 1:24) v parimii, která nefiguruje v ostatních textech. Mimo parimejní texty se tento grécismus v našem materiálu nevyskytuje. Další vzácné grécismy, které na rozdíl od *смидалъ* nemají předchozí lexikografické zpracování, představují slova *вραχιονъ* a *стилъ*¹⁴. Zatímco *вραχιονъ* je zcela jasný příležitostný grécismus přijatelný zejména v jihomakedonských oblastech se silným řeckým vlivem (sr. *вραχιονъ βραχίων* Job38:15 parOrb parHlud, místo běžného *мышьца* Grig Lobk), u grécismu *стилъ* *στήλη* Gn31:13 parOrb parHlud je situace poněkud složitější. Vyskytuje se totiž na místě, kde parimejní texty mají buď koruptelu (*столъ* Grig, *τοу κοστι* Zach), nebo korektní slovanský překlad (*стлъпъ* Lobk). Není tedy zcela jasné, jde-li o restituci původního grécismu anebo je třeba za původní považovat starý překlad. Avšak vzhledem k tomu, že jde o výjimečný grécismus, který neregistruje ani MICHALOV (1912: 382) v žádném z textů, s nimiž pracoval, kdežto *стлъпъ* je běžné slovo, které se za *στήλη* vyskytuje i v hymnografické části triodu (vedle překladu pomocí *тѣло а овраъъ*), jinak však je obvyklým ekvivalentem řec. *πύργος*, zdá se být pravděpodobnější považovat grécismus *стилъ* za odraz revize přítomné v parimiích z triodů a možnou motivací jeho užití hledat ve speciálním významu (kultovní, posvátný sloup), který bylo třeba na tomto místě vyjádřit. Otázku původnosti parimejních čtení tím ovšem neřešíme.

Uvedenými příklady se nevyčerpávají specifické grécismy doložené našim materiálem. Ve verši Is55:13 je v Lobk v koruptelách užito dvou grécismů: *стивн* *στοιβή* a *мирзсинъ* *μυρσίνη*¹⁵. V paralelním textu z parVtš v prvním případě stojí překlad *прѣтъ*, kdežto v druhém případě grécismus *мирзсина*. V Jdc13:5.7 se v Lobk vyskytuje *назарен* *ναζιραῖος*, které je v paralelním textu z parVtš nahrazeno překladem *освѣщеньнъ*¹⁶. Jde o málo známé grécismy¹⁷. Ve stejných verších z knihy Soudců parVtš používá *сикеръ/сикера* *σίκερα*, známé z evangelií, ale nevyskytující se v parimejnicích. Nejpravděpodobněji však nejde o starý grécismus¹⁸. Na uvedených místech se v Lobk užívá *оловино* (v evangeliích je známa pouze starší forma *олъ*). Na

¹⁴ Nevyskytují se v SJS, Srez ani v Mikl.

¹⁵ Ср. и въ[е]кти вы [въ]мѣсто • възидеть кыпарисъ • изыдеть ми снь και αντί της στοιβής ἀναβήσεται κυάρισσος, αντί δὲ τῆς κουζης ἀναβήσεται μυρσίνη.

¹⁶ *освѣнно бѣи воудеть штроуе* Jdc13:7, sim. Jdc13:5.

¹⁷ Nezaznamenávají je slovníky SJS, Srez, Mikl. Jedině SDJ uvádí *μυρσινъ*. První dva nefigurují ani v indexu MIOVSKÉHO k Lobk (1996).

¹⁸ Parimie, z nichž pocházejí příklady citované v tomto odstavci, se čtou na svátek narození Jana Křtitele 24.6. a vyskytují se pouze v textologické struktuře revidované skupiny (Lobk) a v mineji. Kromě toho jde o grécismus známý v makedonském jazyce (ARGIROVSKI 1998), který je užit i v současném makedonském překladu Bible: *не пиј вино и сикер и не јади ништо нечисто* Jdc13:7.

jiných biblických místech se za σίκερα v parimejníku vyskytují překlady τρωροное вино Grig, τρωροное пиво Lobk nebo κλαςz (ve všech textech).

Pro parimejní texty je charakteristické užití značného počtu grécismů, jak ukazuje podrobná analýza E. BLÁHOVÉ (1997). Některé z nich, podobně jako v SJS, se ani v našem materiálu mimo parimejní texty nevyskytují (např. ἤλεκτρον ηλεκτρoς, κρύσταλλος κροϋσταλλz, σάπφειρος σαπzφιρz, ώρίων οριονz a řada dalších) i když v některých případech byla příležitost k jejich užití, např. u κρατήρ v triodu, avšak doložen je pouze překlad γαλα. Jindy však v našem materiálu zaznamenáváme větší rozšíření některých grécismů, jako např. πλίνθος πλινθιτz / πλινθιτa Stan Krn, πλινθιτoτρωροение Les, ύπατος υπατz Stan Les.

Samozřejmě, že celkové zhodnocení podá až definitivní lexikografické zpracování celého korpusu, který kromě biblických textů zahrnuje i celou řadu textů nebiblických. V současné době jsou definitivně lexikograficky zpracována písmena A a B, která bohužel neposkytují možnosti k obecnějším závěrům zejména proto, že obsahují dosti specifickou slovní zásobu, v níž logicky nemohou všechny žánry dojít k rovnoměrnému uplatnění. Relativně velkému počtu hesel (celkem 1483), který je zde zpracován, však písmeno A vděčí především vlastním jménům excerpovaným zejm. z prologu a kalendárií, zatímco písmeno B zvyšuje svou frekvenci zejména díky velkému počtu složenin s благо- a βορο-, které jsou hojně zastoupeny zejména v hymnografických textech. Přesto však i v tomto úseku mezi apelativy najdeme specifické parimejní lexémy, z nichž některé jsou v rámci našeho materiálu hapax legomena. Jsou to jednak lexémy, vyskytující se ve všech parimejních textech, tedy charakteristické pro parimejní překlad jako celek, jednak specifické varianty, vyskytující se pouze v jednom textu, kde mohou být buď pozůstatkem archaické tradice nebo výrazem nových tendencí a vlivů. — Všem parimejním textům je především společné užití několika grécismů: αντρακ(z)ςz (Gn2:12 Grig Lobk parOrb ve speciálním významu „bdelium, rubín“, kdežto ve významu „žhavý uhel“ se άνθραξ běžně překládá жгль, жглие), αρταβα αρτάβη (Is5:10 Grig Lobk, v koruptele i v parOrb), ασπал(z)тz άσφαλτος (Grig Lobk parOrb parHlud). Z lexémů tvořených od slovanských základů je v rámci našeho materiálu (a podobně i v rámci materiálu SJS) pouze na parimejní texty omezeno např. užití lexémů βροϋение έρύθημα (Is63:1 Grig parOrb parHlud), βροϋienz έρυθρός (Is63:1 Grig parHlud), stejně jako i prefixálních derivátů οβροϋение, οβροϋανz, οβροϋienz (též za φοινικoύς) od nedoloženého základního slovesa (ESSJ 1990: 81-82). Synonyma γρзв(λ)ienz, ογρзвленz se v parimejních textech vyskytují pouze při překladu řec. κόκκινος ve shodě s evangelií, apoštolem a triodem. Ustálený je i překlad řec. ευστροφία pomocí kalkovaného kompozita благоοβροϋение (Pr14:35 Grig Lobk parOrb parHlud). Citované místo je v rámci celého našeho materiálu jediné, kde byla příležitost k překladu uvedeného řeckého slova¹⁹. — Z variant,

¹⁹ V Septuagintě se vyskytuje pouze na citovaném místě (GREEK-ENGLISH LEXICON 2003: 254).

vyskytujících se pouze v jednom textu, je v sledovaném úseku zajímavé užití grécismu $\alpha\rho\mu\alpha$ ²⁰ v Lobk 4Rg2:12 (v ostatních parimejních i neparimejních textech se obvykle užívá $\kappa\omicron\lambda\epsilon\sigma\upsilon\eta\eta\iota\alpha$ nebo $\omicron\rho\eta\eta\iota\epsilon$). — Další zajímavostí je užití celkem vzácného protobugarismu $\beta\epsilon\lambda\gamma\upsilon\eta\eta\gamma/\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\eta\eta\gamma$ ²¹ $\kappa\rho\iota\kappa\omicron\varsigma$ (Is58:5 parOrb) místo $\kappa\rho\eta\eta\gamma$ v ostatních textech. — Ze slovanských variant uveďme adv. $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\eta\eta\omicron$ $\acute{\alpha}\nu\alpha\iota\delta\omicron\varsigma$ Grig Pr21:29; v ostatních textech se na citovaném místě vyskytují novější synonyma $\beta\epsilon\gamma\upsilon\sigma\tau\eta\eta\eta\omicron$ parOrb, $\beta\epsilon\gamma\upsilon\sigma\tau\eta\eta\eta\eta$ Lobk (jiné syntaktické ztvárnění kontextu), $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\eta\eta\eta\eta$ parHlud. Jde o slovo odvozené od slovanského slovního základu, vyskytujícího se zejm. v subst. $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\sigma\tau\eta\eta\eta$ známém již v kanonických evangelních textech a v Cloz (SJS I: 79) a dobře potvrzeném i v naší kartotéce z evangelií, Šaf a Les vedle $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\sigma\tau\eta\eta\eta$ v Dbj Šaf Les. Ojedinelé je užití varianty $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\eta\eta$ v Zag. V parimejních textech je známo i adj. $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\eta\eta\eta$, avšak jen jako překlad řec. $\theta\rho\alpha\sigma\upsilon\varsigma$ Pr9:13 Lobk parOrb. Tento způsob překladu je ojedinelý. Běžným ekvivalentem řec. $\theta\rho\alpha\sigma\upsilon\varsigma$ je v parimejniku adj. $\delta\rho\eta\eta\eta$, srov. i kompozitum $\delta\rho\eta\eta\eta\sigma\tau\eta\eta\delta\eta$ $\theta\rho\alpha\sigma\upsilon\kappa\alpha\rho\delta\iota\omicron\varsigma$ Pr21:4.

I v tomto velmi omezeném úseku materiálu je možno nalézt několik příkladů sémantického obohacení, které přinášejí parimejní texty. Patří k nim např. doložení významu „porodní bába“ pro slovo $\beta\alpha\beta\alpha$ za řec. $\mu\alpha\tilde{\iota}\alpha$, k jehož překladu v kanonických textech nebyla příležitost, běžně však je uvedený význam doložen v triodech. Jiným příkladem může být ojedinelé užití adj. $\beta\eta\eta\eta$ (Pr15:19 Grig Lobk parOrb parHlud) ve významu „horlivý, pohotový“ za řec. $\acute{\alpha}\nu\delta\rho\epsilon\iota\omicron\varsigma$, které se na jiných místech v parimejniku (Pr10:4, Pr13:4) překládá adj. $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\sigma\tau\eta\eta\eta$, $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\sigma\tau\eta\eta\eta\eta$, doloženými v našem materiálu i v Slep Karp a Les²².

Na závěr můžeme konstatovat, že lexikon parimejniku představuje významnou součást slovní zásoby našeho slovníku a v řadě případů umožňuje lexikografické zpracování slov ze sémantických okruhů, které v jiných textech nemohly být zastoupeny. Rozšířením excerpce starozákonních textů i na parimie z triodu a mineje se doplňuje materiál získaný z parimejníků novými doklady patřícími k různým lexikálním vrstvám a obohacují se tak naše poznatky nejen o lexikálním vývoji tohoto žánru, nýbrž i o slovní zásobě užívané v makedonských csl. textech a o zpracovávaném lexikálním systému.

BIBLIOGRAFIE

АРГИРОВСКИ, М. 1998. *Грцизмите во македонскиот јазик*. Посебни изданија кн. 29. Скопје: Институт за македонски јазик

²⁰ Pravděpodobně jde o sekundární grécismus. Podrobnější komentář v. BLÁHOVÁ 1997: 355-356.

²¹ Je znám především z bulharských a ruských památek, sr. Srez I: 67, Mikl: 53; v SJS nefiguruje. Na jeho přítomnost v Orbelském triodu upozorňuje již RUSEK 1969: 177.

²² Adj. $\beta\epsilon\lambda\gamma\omicron\upsilon\sigma\tau\eta\eta\eta$ SJS I: 338 dokládá i od Supr, ale za jiné řecké ekvivalenty.

- АРГИРОВСКИ, М. 2003. Аргировски, М. (ред.), Андријевска, Н., Ѓуркова, А., *Речник на грчко-црковнословенски лексички паралели*. Скопје: Институт за македонски јазик
- АРГИРОВСКИ, М., БИЦЕВСКА, К., ГЕОРГИЕВСКИ, Г., ДЕСПОДОВА, В. (ред.), РИБАРОВА, З. (ред.) 1985. Индекс кон Речникот на македонските библиски ракописи. *Македонистика 4*, Скопје: Институт за македонски јазик (= **Index**)
- BLÁHOVÁ, E. 1997. Griechische Lehnwörter im altkirchenslavischen Parömienbuch. *Byzantinoslavica 58*: 350-362
- BLÁHOVÁ, E. 1999. Lexikální specifika staroslověnského parimejníku. *Slavia 68*: 235-249
- BLÁHOVÁ, E. 2003. Shody jazyka staroslověnského parimejníku s ostatními staroslověnskými biblickými texty (lexikon a syntax), *Česká slavistika 2003. České přednášky pro XII. mezinárodní kongres slavistů, Ljubljana 15. - 21. 8. 2003*. Praha: Academia, 27-35
- ETYMOLOGICKÝ SLOVNÍK JAZYKA STAROSLOVĚNSKÉHO 1989-2004. *Etymologický slovník jazyka staroslověnského 1-12* (red. Havlová, E., Erhart, A.). Praha: Academia (= **ESJS**)
- GREEK-ENGLISH LEXICON 2003. *Greek-English Lexicon of the Septuagint*. Revised Edition. Compiled by Johan Lust, Eric Eynikel, Katrin Hauspie. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft
- МИХАЙЛОВ, А. В. 1912. *Опыт изучения книги Бытия пророка Моисея в древнеславянском переводе. Ч. 1. Паримейный текст*. Варшава
- MIKLOSICH, F. 1862–1865, repr. 1963. *Lexicon palaeoslovenico - graeco - latinum*, Vindobonae (= **Mikl**)
- МИОВСКИ, М. 1996. *Хлудов паримејник. Лингвистичка анализа*. Скопје: Метаморфоза
- РЕЧНИК. 2000–2005. *Речник на црковнословенскиот јазик од македонска редакција* (ред. Рибарова, З.), 1: Вовед. Извори, 2: Вовед. Содржини на текстовите, 3: Вовед. Речничка статија. Кратенки, 4: а –* аРЕОВИНТИ, 5: аРЕОВЗ – виење, 6: вИИЦА – БОГОЛЪПНО, 7: БОГОЛЪПНЪЗ – вѢДЖИИ. Скопје: Институт за македонски јазик (= **RCM**)
- RIBAROVA, Z. 1992. Parimejní text v Orbelském triodu. *Slavia 61*: 435-440
- РИБАРОВА, З. 1993. Кирилometодиевска традиција во паримејниот текст од триодите Орбелски и Хлудов. *Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 91-98
- РИБАРОВА, З. 1997. Јазичните слоеви во Григоровичевиот паримејник. *Прилози МАНУ. Одд. за лингвистика и литературна наука XII (1-2)*.

Скопје, 133-142

- RIBAROVA, Z. 1999. Několik západoslovenismů v makedonských církevně-slovanských památkách. *Les Études Balkaniques Tchèques X*. Prague, 9-12
- РИБАРОВА, З. 2002. Взаимоотношение литературных традиций в переводе толкований на псалтырь. *Средновековна християнска Европа: Изток и запад. Ценности, традиции, общуване. Medieval Christian Europe: East and West. Tradition, values, communications*. Sofija, 175-181
- РИБАРОВА, З., ХАУПТОВА, З. 1998. *Григоровичев паримејник*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите
- РУСЕК, Й. 1969. Из лексиката на среднобългарските триоди. *Известия на Института за българския език 17*. София, 149-180
- РУСЕК, Й. 1980. Старозаветните части в триода и значението им за реконструкцията на първоначалния превод на паримейника. *Годишник на Софийския университет. Т. 74 (3)*, 37-41
- СЛОВАРЬ ДРЕВНЕРУССКОГО ЯЗЫКА 1988–2004. *Словарь древнерусского языка (XI–XIV вв.). I–VIII: а – пращоуръ*. Ред. Аванесов, Р. И., Улуханов, И. С., Москва: Российская академия наук. Институт русского языка (=SDJ)
- SLOVNÍK. 1966–1997. *Slovník jazyka staroslověnského I–IV* (red. Kurz, J., Hauptová, Z.). Praha: Academia (=SJS)
- СРЕЗНЕВСКИЙ, И. И. 1893–1903. *Материалы для словаря древнерусского языка I–III*. Санктпетербург (=Srez)

R é s u m é

Autorka hodnotí přínos a postavení parimejní slovní zásoby v *Slovníku církevněslovanského jazyka makedonské redakce*. Vychází při tom především ze *Slovníku řecko-církevněslovanských lexikálních paralel*, který obsahuje materiál z biblických textů, z žaltářního komentáře a triodu. Na konci hodnotí zpracovanou část *Slovníku*. Parimejní slovní zásoba představuje významnou součást slovní zásoby zpracované ve *Slovníku* a v řadě případů umožňuje lexikografické zpracování slov ze sémantických okruhů, které v jiných textech nemohly být zastoupeny. Slovní zásoba parimií z triodu a mineje přináší nové doklady patřící k různým lexikálním vrstvám a obohacuje tak naše poznatky o slovní zásobě užívané v makedonských csl. textech.

Klíčová slova: makedonská redakce csl. jazyka, slovník, parimejní slovní zásoba

S a ž e t a k

PARIMEJNI LEKSIK U MAKEDONSKOM CRKVENOSLAVENSKOM RJEČNIKU

Autorica se osvrće na značenje i mjesto parimejnoga leksika u *Rječniku makedonske redakcije crkvenoslavenskog jezika*. Pri tome polazi primarno od *Rječnika grčko-crkvenoslavenskih leksičkih paralela* koji obuhvaća građu iz biblijskih tekstova, iz komentara uz psaltir i iz trioda. Na kraju se osvrće na obrađeni dio *Rječnika*. Parimejni leksik vrlo je važan sastavni dio rječničkoga fonda obrađenoga u *Rječniku*, proširujući opseg semantičkih sfera zastupljenih u ekscerpiranome korpusu kao i opseg riječi koje pripadaju različitim slojevima staroslavenskoga leksika.

Ključne riječi: makedonska redakcija csl. jezika, rječnik, parimejni leksik

Izvorni znanstveni članak

Autor: Zdenka Ribarova

Ústav slavistických a východoevropských studií, FF UK Praha

Институт за македонски јазик, Скопје